

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ TARİHİNDEN YENİ BİR BELGE FRUNZE'NİN VEDA YEMEĞİNDE İMZALANAN ANI DEFTERİ*

İŞİL ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU-MEHMET PERİNÇEK

*Sovyet Rusya'nın önde gelen komutanlarından M. V. Frunze'nin** Türkiye ziyaretinin (Aralık 1921-Ocak 1922) Ukrayna SSC Büyükelçiliği'nde düzenlenen veda yemeğinde (2 Ocak 1922) Anadolu'da Yeni Gün gazetesinin yazı işleri müdürü ve muhabiri Kemal Salih (Sel) Bey, bir anı defteri dolaştırmış ve bu defter Mustafa Kemal'den Frunze'ye, Fevzi Paşa'dan Afşan Büyükelçisi Sultan Ahmet'e kadar dönemin birçok önemli ismi tarafından imzalanmıştır. Şimdiye kadar günışığına çıkmamış bu defterin tam metnini ilk kez yayımlıyoruz.*

Mustafa Kemal ve Fevzi paşalar, 10 Eylül 1922.

Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na: Türk Kurtuluş Savaşı, c. 2, 5. bs. Ankara, Ankara Ticaret Odası, s. 315.

FRUNZE'NİN ZİYARETİ VE TEMASLARI¹

Frunze'nin ziyareti, resmi olarak Ukrayna SSC adına yapılmakla birlikte, Rusya'nın ve bütün Sovyet Cumhuriyetlerinin Türkiye ile dostluk bağlarını kuvvetlendirmek amacını taşır.² Ziyaretin kararlaştırıldığı sırada Türk ordusu Sakarya gerisine çekilmektedir. Sovyet hükümeti, Türkiye'ye, zor anında yalnız olmadığı mesajını vermek istediğini bildirir. Ayrıca Frunze, Türk ordusunun durumu ve ihtiyaçları yanında, Fransızlarla yapılan An-

kara Antlaşması konusunda da ayrıntılı bilgi almakla görevlendirilmiştir.

Batum'dan hareket eden M.V. Frunze, yaklaşık 40 kişilik bir heyetle birlikte "Sannago" isimli İtalyan gemisiyle 26 Kasım 1921'de Trabzon'a gelmiştir. Heyetin diplomatik danışmanı Andrey Nikolayeviç Jdan-Puşkin, askeri uzmanı Aleksandr Karloviç Anders (1880-1938), birinci sekreteri Sokolov, ikinci sekreteri Güney Cephesi Karargâhı'nın eski Harekât Dairesi Başkanı Pyotr P. Karatigin'dir.³

Frunze, 13 Aralık 1921 günü Ankara'da büyük bir törenle karşılanmış ve 19 Aralık'ta güven mektubunu Mustafa Kemal'e sunmuştur. Ertesi gün, Frunze, TBMM kürsüsünde bir konuşma yapacaktır. Ukrayna-Türkiye Konferansı ise 25 Aralık 1921 günü başlamıştır. Ankara hükümetini Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Hariciye Vekâleti Hukuk Danışmanı Münir (Erteğin), Yusuf Akçura, Vekâlet Siyasi İşler Müdürü Hikmet (Bayur) Beylerle, müşavir olarak Mustafa Abdülhalik (Renda) ve Miralay Kâzım Bey'den (Dirik) oluşan heyet temsil etmiştir.

30 Aralık günü Hariciye Vekâleti'nde Frunze'nin şerefine bir ziyafet verilir. Ziyafette Mustafa Kemal'in konuşması Rusçaya çevrildikten sonra Frunze ayağa kalkarak "Yaşasın Türk ordusu, yaşasın Türk halkı, yaşasın Mustafa Kemal Paşal!" diye bağırmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal de tekrardan ayağa kalkarak "Yaşasın Rus milleti ve Rus Şuralar Hükümeti! Yaşasın Ukrayna Ordusunun Başkumandanı arkadaşımız kahraman Frunze!" demiştir. Yemekte İstiklâl Marşı da çalınmış, ardından her cümlesi Rusçaya tercüme edilmiş ve her seferinde şiddetli alkışlarla karşılanmıştır. 2 Ocak 1922 günü ise antlaşma imzalanır. Antlaşma, esas olarak 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'nın tekrarıdır, ayrıca Karadeniz'e ilişkin bazı konuları kapsamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'yla Frunze birkaç sefer özel görüşmelerde de bulunmuştur. Görüşmelerin en dikkat çekici yanı, Mustafa Kemal'in mebuslara bile açıklamadığı askeri sırları, ayrıntılarıyla Frunze ile paylaşmasıdır. Görüşmelerde Rusya'nın Türkiye'ye maddi yardımları, Doğu Sorunu, Enver Paşa, Türk-Fransız

Antlaşması, Molokanlar gibi konular da ele alınmıştır.

Frunze, Türkiye'deki görevini tamamladıktan sonra, 5 Ocak 1922 günü Ankara'dan ayrılmış ve 14 Ocak'ta da Samsun'dan ülkesine hareket etmiştir.

VEDA YEMEĞİNE YOĞUN İLGI

İlk kez yayımladığımız anı defterinin imzalandığı veda ziyafeti ise Türkiye ve Ukrayna arasındaki Antlaşma'nın akdedildiği 2 Ocak 1922⁴ akşamı konuk heyetin ev sahipliğinde Ukrayna Büyükelçiliği'nde⁵ yapılacaktır. Ziyafetin ayrıntılarını özellikle Anadolu'da *Yeni Gün* ve *Hâkimiyeti Milliye* gazetelerinin nüshalarında bulmak mümkündür.

Antlaşma'nın imzasından sonra saat altıda Ukrayna heyeti ve biraz sonra Türk delegeler Frunze heyetinin ikamet ettiği Hamamönü'ndeki daireye gelirler. Bina önündeki araba ve otomobil gürültüleri saat yediye kadar devam eder. Misafirler, Ukrayna Büyükelçiliği'nin büyük kapısında Diplomatik Danışman Jdan-Puşkin ve Birinci Sekreter Sokolov tarafından karşılanmaktadır. Ankara basınının ifadesiyle bütün Ukrayna memurları ve subayları konuklara oldukça nazik bir şekilde davranmıştır. Ziyafet baş-

lamadan önce gelenler farklı farklı odalarda gruplar halinde sohbet etmişlerdir. Saat yediyi çeyrek geçe bütün davetliler, Büyükelçilik'te hazır bulunurlar. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ayağa kalkar, kendisini Ukrayna temsilcileri, vekiller, mebuslar ve bütün davetliler takip eder ve ziyafet salonuna geçerler. Frunze ve elçilik memurları davetlilere yerlerini göstermiştir.

YEMEK SALONUNDAKİ MUSTAFA KEMAL RESMİ

Yemek için bir salon ve salona açılan iki oda tahsis edilmiştir. Salonda Mustafa Kemal'in büyük bir resmi Türk bayraklarının arasına asılmıştır. Karşı duvara ise Afgan arması

etrafında Türk bayrakları, Buhara, Azerbaycan, Ukrayna ve Rus bayrakları yerleştirilmiş ve bunun ortasına Türkçe olarak "Yaşasın Doğu Milletleri İttihadi!" yazılmıştır. Ayrıca bütün duvarlar Türk ve Ukrayna bayraklarıyla süslenmiştir. Yerler ve duvarlar halılarla kaplanmıştır. Salonda büyük ve uzun bir tek masa hazırlanmış ve yemek tabaklarının üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, diplomatların, vekillerin, antlaşmayı tanzim eden iki taraf temsilcilerinin isimleri yazılmıştır. Frunze, salonun kapısında bütün misafirlerini karşılamış ve hepsinin ellerini sıkarak davete katılmalarından dolayı teşekkür etmiştir.

YEMEĞE KATILANLAR VE MENÜ

Salondaki uzun masaya davetliler şu şekilde oturmuştur: Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, sağında Sovyet Rusya Büyükelçiliği Başkâtibi Mihaylov⁶, sıra ile İktisat Vekili Celâl (Bayar), Birinci Reis Vekili Musa Kâzım (Onar), Maliye Vekili Hasan Hüsnü (Saka); solunda Frunze, Fevzi (Çakmak) Paşa, Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet, Nafia Vekili Hüseyin Rauf (Orbay), Celâlettin Arif Beyler; masanın karşı tarafında en sağda Refet (Bele) Paşa, Maarif Vekili Vehbi (Bolak), İkinci Reis Vekili Faik (Kaltakkıran), Buhara özel heyetinden Mehmet Recep, Meclis İkinci

Frunze Ankara'daki ikametgâhında.

M. V. Frunze: Fotoalbum, Moskva, İzdatelstvo "Planeta", 1990, s. 145.

M. V. Frunze ve Yusuf Kemal (Tengirşenk) Ankara'da görüşmeler sırasında.

M. V. Frunze: Fotoalbum, Moskva, İzdatelstvo "Planeta", 1990, s. 147.

Türkiye-Ukrayna Konferansı sırasında.

Mihail Vasilyevic
Frunze: *Jizn i
Dyatelnostv
Fotografyah i
Dokumentah*,
Moskva, Izdatelstvo
Političeskoy Literaturi,
1973, s. 82.

Başkanı Adnan (Adivar), Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilov, Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar), Hariciye müşavirlerinden Yusuf Akçura, masanın her iki başında da Anders ve Jdan-Puşkin bulunmaktadır. Diğer iki odada küçük masalarda oturanlar arasında ise Miralay Kâzım (Dirik), Lazistan Mebusları Osman Nuri (Özgen) ve Ziya Hurşit, Gelibolu Mebusu Celâl Nuri (İleri), İstanbul Mebusu Numan Usta (Ustalar), İktisat Vekili Müsteşarı Mustafa Abdülhalik (Renda), Meclis Başkâtibi Recep (Peker), Ruşen Eşref (Ünaydın), Hariciye'den Hilmi, Hikmet, Suphi, Vasıf, Rauf, Ferit, Mirza Davut ve Ukrayna heyet ve subaylarından birkaç kişi, Azerbaycan ve Rus Büyükelçilikleri'nden yetkililer yer almıştır. Ayrıca İstanbul gazetelerinin Anadolu muhabirleri Lütfi Arif (*Vakit*), Hidayet (*İkdam*) ve Bilal Beyler, Ankara gazetelerinin muharrirleri Arif Oruç, Ziya Gevher (Etili) (*Hâkimiyeti Milliye*), Kemal Salih (*Sel*) (*Anadolu'da Yeni Gün*) Beyler de yemeğe katılmıştır. *Hâkimiyeti Milliye*'ye göre yemekte 80 kişi vardır.

Yeni Gün gazetesinin muhabirinin ifadesiyle ziyafette servis gayet muntazam yapılmıştır, garsonlar temiz önlükleriyle süratle masaları dolaşmaktadır. Hindi soteden yapılmış bir çorbayı, Ukrayna böreği, hindi dolması, Tatar böreği ve yumurtalı is-

panak takip etmiş, dondurma, pasta, meyve ve kahve yemeğin sonlarına doğru gelmiştir.⁷

YEMEKTE YAPILAN KONUŞMALAR

Yemeğin ilk konuşmasını Ukrayna heyetinin başkanı Frunze yapacaktır. *Yeni Gün* ve *Hâkimiyeti Milliye* muhabirlerinin ifadesiyle Frunze Yoldaş, ayağa kalkmış ve kendisine has şirin ve nezih edasıyla nazik ve tatlı bir tavırla konuşmasına başlamıştır. Frunze, konuşmasını o kadar samimi ve o kadar heyecanla yapmıştır ki, o sırada Rusça anlamayanlar bile, kendi lisanlarıyla söylenmiş gibi alaka ile dinlemişler ve hatta anlamışlardır. Ankara basınına göre Frunze, konuşma esnasında daima gülen çehresi, zekâ ışığıyla parlayan gözleriyle kısa aralıklarla Mustafa Kemal Paşa'ya, sefirlere ve Yusuf Kemal Bey'e bakmıştır. Konuşma, Azerbaycan SSC Büyükelçisi İbrahim Abilov tarafından tercüme edilmiştir. Frunze'nin bu nutku birçok defa sürekli alkışlarla kesilmiştir. Ardından Mustafa Kemal Paşa, ayağa kalkarak bir konuşma yapmıştır.⁸

Özetleri kutularda sunulan bu konuşmalardan sonra Yusuf Akçura Bey ayağa kalkmış, Rusça hazırladığı güzel ve hissi nutkunda zulme, istibadada karşı ilk isyan eden insanların ve düşünürlerin Rusya'da yetiştiğini, mesela Tolstoy'un sadece Rusya'nın

değil, bütün mazlum Doğu milletlerinin ve bütün insanîyetin bir örneği olduğunu söylemiştir. Rusya'da devrimi hazırlayan hareketlerin özellikle bu büyük Rus yazarın eserlerinden meydana geldiğini beyan eden Yusuf Akçura, bazı ilim adamlarının da kendisine karşı Karl Marx'ın bu husustaki büyük etkisini unutmaması yolunda itirazlarda bulunduğunu ifade etmiştir. Yusuf Akçura, bu itirazlara "Bu benim hissimdir, bırakınız ben böyle düşünüyüm!" şeklinde cevap verdiğini konuşmasında anlatmıştır. O dönemde Hariciye Vekâleti'nde görev yapan Yusuf Akçura, Doğu'da, her an Batı milletlerinin saldırılarına maruz kalmakta olan mazlum milletlerin, kutsal bir "panmazlumizm" teşkilatı kurmaları temennisini de dile getirmiş ve "Yaşasın panmazlumizm!" sözleriyle nutkuna son vermiştir. Konuşmanın büyük bölümü Ukraynalı ve Rus yetkililer tarafından defalarca alkışlanmıştır. Yusuf Akçura, söz, edebiyat ve lisana temas ettikçe hepsinin yüzünde tebessümler ve tasdik işaretleri belirmiştir. Bunu takiben Frunze, Yusuf Akçura Bey'in Rus hayat ve edebiyatı hakkındaki derin bilgisinden dolayı kendisini tebrik etmiş ve ülkesine götürmek üzere hitabesinden bir suretini talep etmiştir.⁹

Frunze, anı defterinin imzalandığı veda yemeğinde yapılan konuşmalarla ilgili Moskova'yı da bilgilen-

Frunze, Ukrayna heyetinin üyelerinden Karatgın ve Muhin, Azerbaycan SSC Büyükelçiliği'nden Abilov, İsmailov ve İbrahimov Ankara Kalesi'nde. (Aralık 1921)

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Film Fotoğraf Belgeleri Arşivi No. 205001'den aktaran: Azerbaycan-Türkiye Münasibetleri (1920-1922), Bakı, Azatam, 2002, s. 330.

dirmişti. Hemen ertesi günü Sovyet Dışişleri Halk Komiseri G. V. Çiçerin'e gönderdiği şifreli telgrafta veda yemeğinde yapılan konuşmaların şiddetli bir şekilde Rusya'yla dostluğun ve ittifakın altını çizdiğini yazar. Frunze'ye göre bu konuşmalar diplomatik değil, içtendir ve Rusya'ya yönelik gerçek düşünceleri yansıtmaktadır.¹⁰

SOVYET DİPLOMATIN ANILARINDAN

Veda yemeğini yaşayıp sonradan anı olarak kaleme alan isimlerden biri Ukrayna heyetinde bulunan L. S. Kolyadko'dur.¹¹ Kolyadko, anılarında yemekle ilgili Türk basınında yer almayan ilginç ayrıntıları aktarmaktadır. Kolyadko'nun anlatımına göre veda yemeği bir diplomatik tören olarak daha Türkiye'ye geliş yolundayken Tiflis ve Batum'da planlanmış, gerekli olan malzemeler oradan temin edilmiştir. Kolyadko, yemeğe katılanların sayısını yaklaşık 100 kişi olarak vermektedir.

Ukrayna heyetinin dikkatini, Türk tarafından katılanların hepsinin yemeğe günlük iş kıyafetleriyle gelmesi çekmiştir. Örneğin Kolyadko'nun harp akademisi¹² komutanı olarak nitelendirdiği kişinin üniformasının kolları yıpranmış vaziyettedir. Kolyadko'ya göre gelen misafirler bu

şekilde ülkelerinin büyük zorluklardan geçtiğini göstermek istemiştir.

Kolyadko, anılarında veda gecesinde sadece erkeklerin bulunduğunu da belirtir. Yemekte içecek olarak sadece su ikram edilmiştir. Ancak dar bir çevre yemekten sonra hemen ayrılmamaları konusunda uyarılmıştır. Kafkas şarabı ve kanyacı ikram edilecektir.¹³ Ancak bu seferde başka bir sorunla karşılaşmıştır. Muhafazakâr bir yapıya sahip olan Fevzi Paşa bir türlü evine gitmez. Bu sebeple diğer misafirler de yemek çoktan bitmiş olmasına rağmen ayrılmaya cesaret edememektedir. Bunun üzerine genç Azerbaycanlı diplomatlar görevlendirilir. Genç diplomatlar akıllıca bir plan kurarlar ve Fevzi Paşa'ya şaşalı bir uğurlama hazırlarlar. Ardından "gece sonrası program"a dâhil olmayan diğer misafirler de ayrılır. Artık masalara Kafkas şarap ve kanyakları getirilmiştir.

Kolyadko, gecenin devamını ise özetle şu şekilde anlatmıştır: Kısa sürede misafirlerin ruh hali değişir, dilleri çözülür. Birbiri ardına konuşmalar yapılır. Türkçe ve Rusça şarkılar söylenir. Misafirlerden biri hararetli bir şekilde durmaksızın dans ederken halının üstüne yuvarlanmıştır. Ona eşlik eden askerler, adamı apar topar evine götürmüşlerdir.¹⁴

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi ise ziyafetin saat on ikiyi geçe son bulduğunu, davetlilerin Frunze'ye ayrı ayrı teşekkür ederek ayrıldıklarını yazmaktadır.¹⁵

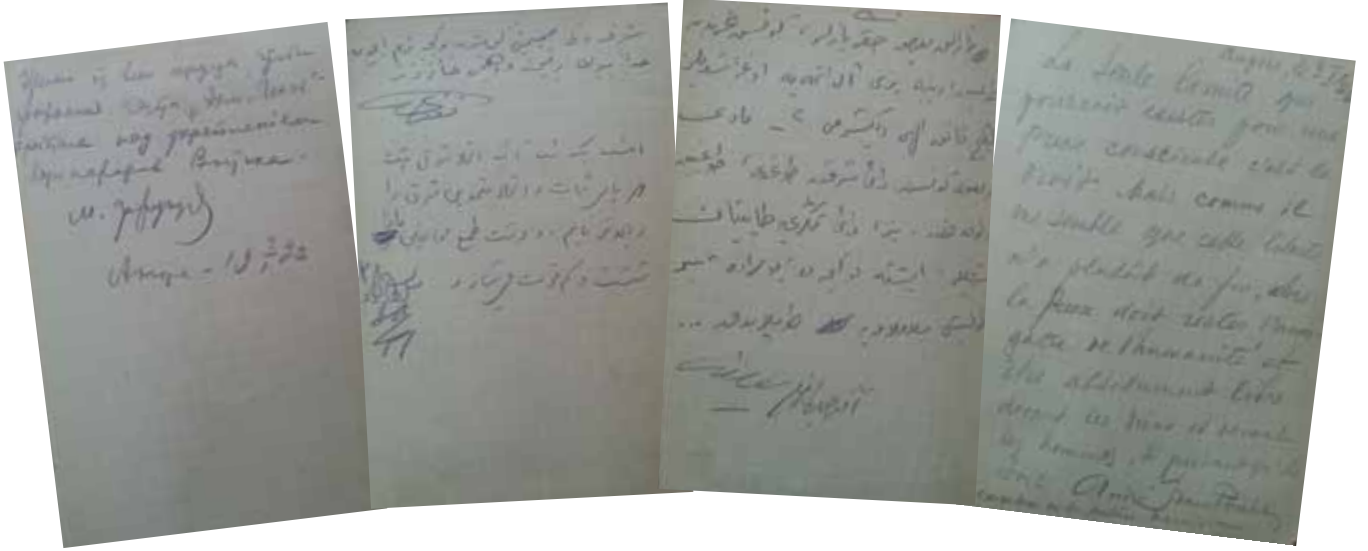
ANI DEFTERİNİN BASINA YANSIMALARI

Anadolu'da Yeni Gün'ün muhabiri Kemal Salih Bey'in davetliler arasında dolaştırdığı anı defterine gazete, haberinde şu şekilde değinmiştir:

"Bu esnada muhabirimiz takdim ettiği deftere Reis Paşa hazretlerinden ve sofrada hazır bulunan diğer zevatı muhteremeden bu mesut akşamın hatırası olmak üzere birer şey yazmalarını ve imzalamalarını rica etti, ve müşarünileyh tarafından bu ricamız isaf olundu. Bu suretle yarınki nüshamızda neşr edilecek tarihi bir kıymeti haiz hatıralar meydana gelmiş oldu."¹⁶

Ertesi günü 5 Ocak 1922 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin nüshasında sadece Mustafa Kemal Paşa ve Frunze'nin notları yayımlanmıştır. "Gazi Reisimizin, Frunze Yoldaşın Defterimize Yazdıkları Hatıralar" başlığıyla verilen habere şöyle bir giriş yazılmıştır:

"Ukrayna Sefharethanesinde verilen ziyafet esnasında hazır bulu-

Frunze'nin imzaladığı sayfa.

Fevzi Paşa ve Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet'in imzaladığı sayfa.

Yusuf Akçura'nın imzaladığı sayfa.

Jdan-Puşkin'in imzaladığı sayfa.

nan zevat-ı muhteremenin ekserisi gazetemiz için birer hatıra yazmak lütfunda bulunmuşlardır. Bunlardan Gazi reisimiz başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretleri ile Ukrayna fevkalade murahhas ve sefiri ve Ukrayna umum ordularının başkumandanı yoldaş "Frunze" cenablarının hatıralarını bervechi ati derç ediyoruz, diğerlerini de bilahare neşr edeceğiz."¹⁷

Diğer hatıraların da yayımlanacağı duyurulmuş olsa da gazetenin ileriki sayfalarında rastlanmamıştır.

DÖNEME DAMGASINI VURAN "DOĞU İTTİFAKI"

Anı defterine ve yemeğe damgasını vuran temel vurgu "Doğu İttifakı" olmuştur. Gerçekten de Doğu halklarının birliği, özellikle Frunze'nin Türkiye'de bulunduğu dönemde oldukça yaygın bir fikirdir. Örneğin Türkiye ve Ukrayna Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Yunus Nadi, antlaşmayı ele aldığı yazısında Doğu milletleri ittifakına işaret etmiştir.¹⁸ Frunze de ülkesine döndükten sonra 2 Şubat 1922 tarihinde Türkiye ziyaretiyle ilgili sunduğu raporda bu konunun altını çizmiştir:

"Bu bağ¹⁹, Türkiye'nin birçok önde geleninde yağmacı Batı İtilafı'nı dengeleyecek ve Batı Avrupa emperyalizminin saldırılarından korunmayı amaçlayacak Doğu halklarının İttifakı'nın kurulması şeklinde ifade-sini bulmaktadır."²⁰

Frunze, 4 Ocak 1922 tarihinde Ankara'dan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Kurulu'na (Bakanlar Kurulu) gönderdiği telgrafta da Sovyet Cumhuriyetlerinin Türkiye'de Batı İtilafı'na karşı Doğu halklarını birleştiren bir merkez olarak görüldüğünü ifade etmiştir.²¹

Frunze'nin Türkiye ziyaretinin Doğu İttifakı konusunda Ankara'da yarattığı etki, Ukraynalı komutanın hemen ardından Türkiye'ye gelen Sovyet Rusya Büyükelçisi S. İ. Aralov'un raporlarına da yansımıştır. Aralov, Moskova'ya Frunze'nin Türkiye'ye gelişinin Ankara'da içinde Rusya, Azerbaycan, Afganistan, Buhara ve Türkiye'nin yer alacağı Doğu İttifakı'nın kurulması fikrini ortaya çıkarttığını yazmıştır.²² Aralov'un ifadesiyle Doğu İttifakı Frunze'nin ziyaretinin ardından bütün tören ve toplantılarda propandada edilmekte, sözlü olarak ve asılan amblemlerle dile getirilmektedir.²³ Aralov ve Azerbaycan Elçisi Abilov, Mart-Nisan aylarında cepheleri ziyaret ettikten sonra kendileriyle elçilikte yapılan mülakatta Doğu İttifakı fikrini yinelemişlerdir. Bu mülakatta Aralov, Türkiye'yi Doğu'nun ileri karakolu olarak tanımlamıştır:

"Yeni Türkiye Ordusu yalnız Anadolu'nun değil, bütün Doğu'nun kurtuluşu için ileri karakol oluşturan bir kuvvettir. Doğu'nun en aziz, en kahraman ordusudur. İşte bunun için Avrupa devletleri kahraman Türk süngüsünden pek çok korkuyorlar."²⁴

ANI DEFTERİNİN TAM METNİ

İstiklâl Savaşı'nın düşünsel atmosferini ve Türk-Sovyet ilişkilerinin niteliğini de yansıtan anı defterini imzalayanlar, yazılarını Osmanlı Türkçesi, Rusça, Fransızca ve Farsça olarak kaleme almışlardır.²⁵ Yemeğin katılımcıları, defterde fikirlerini birkaç cümleyle yazarlarken sadece imza atmayı tercih edenler de vardır. Genel olarak anı defterinin bir sayfası yemeğin tek bir katılımcısına ayrılırken, tek sayfayı iki kişinin imzaladığı da olmuştur. Anı defterinin tam metnini sayfa sıraları gözetilerek sunuyoruz:

Sayfa 1: Türkiye'nin mevcudiyet ve istiklâline hürmet eden milletlere, Türkiye halkı derin ve samimi muhabbeti izhâr ve ispatta kusur etmez.
Mustafa Kemal²⁶

Sayfa 2: Tüm kalbimle saygıdeğer "Yeni Gün" gazetesinin Doğu halklarının bağlarının kuvvetlenmesine çalışmasını diliyorum.²⁷

M. Frunze
Angora 19 1/2 22²⁸

Sayfa 3: Şarktaki samimiyeti gösteren bu gece bizim için cidden büyük bir kıymet ve ehemmiyete hâizdir.

Fevzi

Bu gece, ittihad-ı şarkın onaylandığı gecedir. Bu sayede şark müttefiklerinin birlik ve istikrarı fazlasıyla sağ-

lamlaşacak, açgözlü ve hırslı muhaliflerimiz zayıf ve güçsüz kalacak.

Sultan Ahmet

Sayfa 4:

Hüseyin Rauf

Sayfa 5: Muhterem Ukrayna milleti ile Türk milleti arasındaki muhâdenet-i samimâne hatırası olan 2 kânûnu-ı sâni 1338 gecesi

Mehmet Emin²⁹

Sayfa 6: Yaşasın mazlum³⁰ Şark milletlerinin itilâf-ı kalbisini izhâra vesile olan bu geceyi unutmak kâbil olmayacaktır. 2/1/38

Celalettin Arif

Sayfa 7: Gazeteciler, her yerde karışına çıkan korkunç insanlardır, ancak yaptıkları iş bizim ortak davamızın yararına ise o zaman onlara tam bir başarı diliyorum.

2/1 22

Anders

Sayfa 8: Muhtelif milletlerin ve mesleklerin erbâbı şu sofrada nasıl samimi ve pürneşat nevâleçin [nimetlerden nasiplenmek] ve mütezevvik [zevk sefa süren] olmuş ise bütün milletlerin, bilhassa Şark milletlerinin ve sevgili milletimin bisât-ı irfân ve istiklâline aynı suretle hissedar olması muvaffakiyete imanla gaye-i âmâlimdir.

2/3 kânûn-ı sâni 338

Mehmet Vehbi

Sayfa 9:

Refet

Sayfa 10: Güneş hayat-ı mükevvenatı [varlık âlemini] nasıl tenmiye eder [arttırma] ise Şark siyaseti de Türkiye'yi öylece ihya edecektir.

Edirne mebusu

Faik

Sayfa 11:

Mehmet Recep

Sayfa 12: Türk-Ukrayna Antlaşması'nın Türk halkının kaderini Yüce Sovyet Federasyonu halklarının kaderleriyle sonsuza dek birleştirecek tarihsel zincirin yeni bir halkası olduğuna eminim.

V. Mikhailoff³¹

2/1 21³²

Sayfa 13:

Felâhımız Şarktan...

Mehmet Hilmi

Sayfa 14: Angora, 3/1/92³³

Bilinçli bir basın için, mevcut olabi-

Sayfa 18: Avrupa'ya karşı müşterek menâfi-i siyasiye ve iktisâdiyemizi müdafaa için yegâne vasıta Şark milletlerinin aralarında samimi revâbit-i siyâsiye ve iktisâdiye vücuda getirmektir. Bu akide-i siyâsiyenin öteden beri taraftarı olduğum için Ukrayna ile aramızda bu revâbit-i samimânenin hayyiz-i husule isâlini

Kolyadko, anılarında veda gecesinde sadece erkeklerin bulunduğunu belirtir. Yemekte içecek olarak sadece su ikram edilmiştir. Ancak dar bir çevre yemekten sonra hemen ayrılmaları konusunda uyarılmıştır. Kafkas şarabı ve kanyağı ikram edilecektir. Ancak bu sefer de başka bir sorunla karşılaşmıştır. Muhafazakâr bir yapıya sahip olan Fevzi Paşa bir türlü evine gitmez.

lecek tek sınırlama hukuktur. Ama bu sınır son bulmuş gibi görünüyor, bu durumda basın insanlığın öncüsü kalma ve insanların ve yönelimlerin önünde mutlak suretle özgür olma hakkına sahip olmalıdır, o bu kadar gücü hak ediyor.

En içten dostluklarımla

Jdane Poushkin

Ukrayna Misyonu danışmanı

Sayfa 15:

Mustafa Abdülhalik

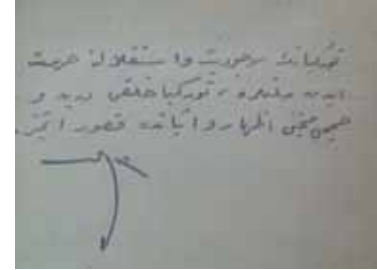
Sayfa 16: Mazlum milletlerin itilaf ve ittihadı kadar samimi, tabii kuvvet olamaz. İstiklâl ve muhafaza-i mevcudiyeti için kan dökken Türkiye halkı ile beraber bütün kavaid-i insaniyeye riayet eden Şark milletleri mümessillerinin bir arada bulunmasını hürmet ve meserretle karşılamaktayım.

Mahmut Celal

Sayfa 17: Frunze Yoldaşın bize yaşattığı ziyafet gecesini bizim için unutmak mümkün değildir. Çünkü bu içtimada milletlerin ruhları üzerinde icrây-ı tesir eden gizli hal yok idi. Her şey açık ve samimi idi. Bu da Şark ruhundan doğmuş zalime isyan eden kuvvetlerin ittihadı idi.

Lazistan mebusu

Osman Nuri

Mustafa Kemal Paşa'nın imzaladığı sayfa.

[gerçekleştirilmesini] kemal-i meserretle [büyük sevinçle] karşılamaktayım.

Hasan Hüsnü

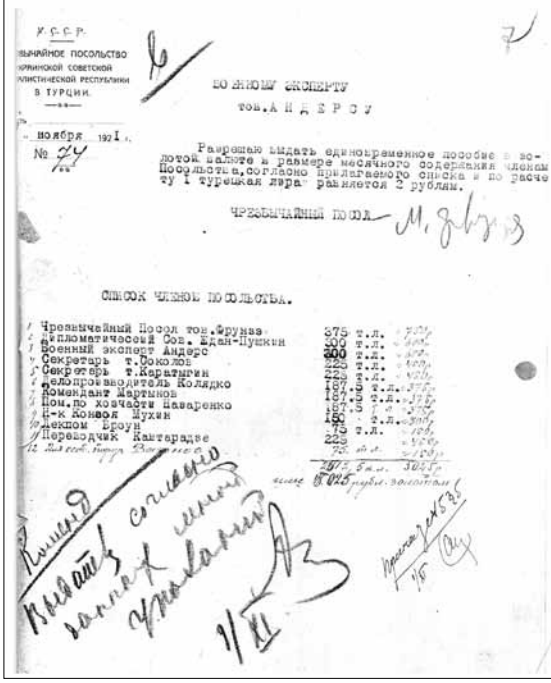
Sayfa 19: Bismillahirrahmanirrahim Bir aralık bazı hokkabazlar güneş garptan doğuyor, diye bizi aldatmaya uğraştılar. Hiç kanun-ı ilâhi değişir mi? - Maddi ve manevi güneş daima şarktan doğdu, doğuyor ve doğacaktır. Biz, daima Tanrı'ya tapınan Şarklılar, işte bu gecede, burada, bu doğuşu selamlamaya toplandık...

Akçuraoğlu Yusuf

Sayfa 20: Bu gecenin samimi görüşmeleri şark antantesinin yavuk [yakın] zamanda teşekkül edeceği ve şarkın garbi zulümlerin halası olacağını sübut etti.

İ. Abilov

Gördüğümüz bütün herkes bize o kadar çok parlak ve fevkalade anılar

Frunze'nin heyetin askeri uzmanı Anders'e elçilik kadrolarıyla ilgili bir yazısı.
Yazı, "Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Olağanüstü Büyükelçiliği" antetlidir.

RGVA fond 25899 liste 1 dosya 16 yaprak 7.

biraktı ve ilişkilerimiz o kadar içten ve samimiydi ki, bizim kardeşçe birliğimizin sadece kâğıt üzerine değil, kalplerimize de yazıldığına tüm kalbim ve beynimle eminim.

P. Karateghin³⁴
Angora 3./1. 1922³⁵

Sayfa 21: Ben Doğu'nun oğluyum. Emperyalistlerin binlerce yıldır köleleştirmiş olduğu bir halkın çocuğuyum. Dünyada yaşanmakta olan iki devrim: Biri Rusya'da, diğeri Türkiye'de, bu devrimlerin her ikisi de Doğu halklarının kurtuluşunun

garantisidir. Türkiye'de bulunduğum sırada gördüklerim, bu sözlerin anlamına duyduğum inancı teyit etmektedir.

Yousph 2./1.
Yusuf İbrahim³⁶

Sayfa 22: Bismillahirrahmanirrahim Zulmü ortadan kaldıran bütün Rusya'nın yanında Ukrayna da bulundu. Aralarında bu gece bulunmakla müftehirim [kıvançlıyım]. Kendileriyle yoldaşlık etmek birinci emelimdir.

Numan

Sayfa 23: Şarkta doğan kudretli yeni güneşin sıcak nurları bütün Şark akvamını ihya etmiştir. Yekdiğerine samimi hisler ve layezâl [kaybolmaz] muhabbetlerle yaklaşan Türkler ve Ukraynalıların mevc-i şuaat [ışık dalgaları] altında birbirini hiç unutmaksızın ebediyen dost olarak ve her zaman zinde yaşayacakları kanaatini - meserretler içinde ilan eden bu sevimli gece bu emin istikbâlin izlerini bize açık bir surette gösteriyor.

İmza³⁷

Sayfa 24: Türkiye ve Ukrayna halkının kardeşliği umum Şark milletlerinin hürriyet ve istiklâlini temine çalışanların kuvvetini arttıran mühim bir hâdise-i tarihiyedir.

Kâzım

Sayfa 25: Dünyada en cezri [köklü] bir inkılâba muvaffak olan bütün Rusyalar Heyet-i İttihadiyesine mensup Ukrayna Cumhuriyeti Sefaret-i Fevkaladesinin resmi ziyafetinde bulunmakla müftehirim. (Tolstoy), (Bakunin) ve (Kropotkin)in senelerden beri hazırladıkları efkâr-ı umumiyenin böyle tezahüratını gördüğüm hissiyatı-ı cezriyyem [asıl duygularım] galeyana geliyor. İnşallah bütün cihan bu esere iktizây-ı hululde [geçtiğinde] ve kati inkılâbını saha-yı husule [meydana] çıkarır...

Celal Nuri

Sayfa 26

Azizim

Benden ne istiyorsunuz? Ben de burada herkes gibi memnunum.

Ruşen Eşref

Sayfa 27

Garb âlem-i siyâseti mahrum olduğu böyle samimi ziyafetlere gıpta etsin!..

Lazistan Mebusu

Ziya Hurşit

İŞİL ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU
PROF. DR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ ÖĞRETİM ÜYESİ

MEHMET PERİNÇEK
DR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ

Mustafa Kemal Paşa'nın Yemekteki Konuşmasından

(...) Milletimizin bugünkü idaresi, hakiki mahiyeti ile bir halk idaresidir. Ve bu tarzı idare esası meşveret olan "Şûra" idaresinden başka bir şey değildir. Ruslar buna sovyet idaresi derler. Türkiye'deki bu tebeddül [değişiklik] şekilde değil, milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Bu devre kadar ifade olunmayan akideler mânâyı şamili ile tebarüz eylemiştir. Sahibi sây [emek sahibi] olmayanlar insandan addolunmamak; hakkı, sâya istinat ettirmek akidei asliyesi nazarı itibare alındı. Türkiye'nin bu mahiyetini takdir, tasdik etmek; Türkiye halkının mevcudiyetini, istiklâl ve saadetini ciddi olarak arzu eylemektir. Bu arzuyu samimiyyi ilk defa Ruslar göstermiştir. Rusların bu arzusu Frunze arkadaşımızın

dediği gibi, kâğıtta değil, kalp ve vicdandır. (...)

Dünyadaki hâdise-i ahirenin, Harbi Umuminin intibahı [uyanış] yalnız Rusya'da, Türkiye'de değildir. Bütün beşeriyetin zihniyetinde mühim intibalar hasıl eylemiştir. Gerçi bu intibaları hisseden milletlerin başında hâlâ mevcut müstebit dimağlar istibdatlarını kuvvetleriyle yaşatmak için çabalıyor. Fakat az zaman zarfında bütün dünya hakkın ne tarafta olduğunu teslim edecek ve heyeti içtimaiyeler birer kitle-i ailiye-i beşeriye [yüce insanlık kitlesi] haline inkılâp edeceklerdir.

İşte o zaman milletlerin bütün gayesini insaniyet ve muhabbeti müteakabile teşkil edecekler. Bu harekâtı dimağiyenin kuvvetli eserlerine Şark'ta, Asya'da tesadüf ettiğimiz gibi, Frunze Yoldaş'ın dediği gibi, Afrika'da da aynı hareketi fikriyenin mevcut olduğunu görürüz. Bizzat, bir sene devam eden bir muharebe esnasında Afrika'da

o mücahedeği yapan insanlar içinde bulundum. Onlara yakından temasım, fikirlerine derin vukufum vardır. Afrika insanları belki hürriyeti şahsiyelerini daha evvel idrak etmişlerdi. Onlar, diğer zincire vurulmuşlardan daha evvel kurtulmak istemişlerdi. Fırsat bulamadılar. Müstevliiler [istilacılar] ve onların mütevaciz orduları kendilerine hiçbir vakit taziyekten hâli kalmadı. Fakat bu taziyek, ne kadar kuvvetli olursa olsun bu büyük fikir hareketine karşı duramayacaktır. İnsanlığa müteveccih [yönelmiş] fikir hareketi er geç muvaffak olacaktır. Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ve nâbut [yok] edecekler. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yaklaşan bir haleti içtimaiyeye mazhar olacaktır. Bizim milletlerimiz o zaman, bu gayeye vasil olan milletler arasındaki tekaddümiyle [önceliğiyle] cidden iftihar edecekler. (...)

(Hâkimiyeti Milliye, 4 Ocak 1922, s. 1)

Frunze'nin Yemekteki Konuşmasından

(...) Ümit ederim ki bugünkü muahede yalnız biz Ukrayna ve Türkiye için değil, bütün Şark Milletleri için bir adım olacaktır. Bu aradaki zincirin ilk halkasıdır. Şu masada mazlum Şark Milletlerinin bazıları hazır

bulunmaktadır. Yakın bir istikbâlde bütün şarklıların bir masada ittihat edeceği ümidindedim. Dünya iki kısımdır: Zalimler ve mazlumlar. (...) Şark Milletleri arasındaki ittihat ise günden güne takviye bulmaktadır. (Bayraklara teveccüh ederek) Şu bayraklar arasına bütün diğer şark bayrakları da girecektir. Türkiye ile birleşmemiz bu günün meselesi değildir. Ruhî alakamız çoktan mevcut idi. Karşımızdaki bütün ittihatlarla karşı şark öz hukukunu

aramakta sebat edecektir. Bizim zümre daha kuvvetlidir. Emperyalizm karşısında hakiki Şark kardeşliği tesis edecektir. (...) İntibah yalnız Asya'da değil, Afrika'da da görülmektedir. Onlar da haklarını talep ediyorlar. Ruhlen milyonlarca mazlum bizimle beraberdir. İstikbalin kati zaferine itikat-ı tam vardır. Zalimler karşısında ruhen, cismen bir olan mazlumlar intibahlarının eserini göreceklerdir. (...)

(Hâkimiyeti Milliye, 4 Ocak 1922, s. 1)

Romanlara Yansıyan Yemek

M. V. Frunze'nin Türkiye ziyareti, gerçek olay ve belgelerden yola çıkarak SSCB'de yayımlanmış olan "Turetskiy Karavan (Türk Kervanı)" ve "Gospodin Çrezviçaynıy Posol (Bay Olağanüstü Büyükelçi)" isimli iki romana da konu olmuştur.

Yakov İliçev'in kaleme aldığı ve 528 sayfadan oluşan "Turetskiy Karavan" isimli romanda 2 Ocak 1922 akşamı düzenlenen ziyafete de kurgusal olarak yer verilmiştir.

Romanda yemeğin hazırlık süreci şu şekilde anlatılmıştır:

"Yirmi gün çalışıkları Ankara'nın sonuna gelinmişti! Şimdi veda yemeği, ardından eve dönüş. Frunze, [mektubul] dikte etmeyi bırakıp yemeğe herhalde yüz kişinin, mebusların, vekillerin, komutanların geleceğini belirtti... Kulaga' esprili bir şekilde şöyle dedi:

"- Yedekte Kafkas şarabımız var. Günaha sokalım."

"Bütün güçlerini hazırlıklara vermişlerdi. Yemeklerle, içeceklerle, masalarla, yemek takımlarıyla, lambalarla uğraşıyorlardı. Abilov geldi ve Türklerin müziği sevdiğini, özellikle de Mustafa'nın² çok sevdiğini söyledi. Şiir de sevdiğini ve ezberden de okuduğunu ekledi."

Romanda yemekte Türklere hediye olarak verilecek Petrograd Seramik Fabrikası'ndan tabakların hazır edildiği ifade edilmektedir. Tabakların üzerinde mavi renkte "Yaşasın özgür emek!", "Kim çalışmıyorsa, yaşamıyordur." yazılıdır.

Mustafa Kemal, günbatımında üstü açık bir faytonla ve kalabalık atlıların eşliğinde büyükelçiliğe gelir. Elçilik yetkilileri hemen bahçe kapısını açarlar. Mustafa Kemal, arabadan inip yetkilileri Fransız aksanıyla Rusça selamlayacaktır. Frunze de Mustafa Kemal'i karşılamaya gelir. Birlikte elçilik binasına girerler.

MUSTAFA KEMAL'İN "SİRADIŞI" KONUŞMASI

Kısa süre içinde elçilik binasının önü arabalar ve atlılarla dolmuştur. Misafirler akın akın gelmektedir. Frunze, herkesi masaya davet eder ve veda yemeği başlar. Orkestra marşlar çalar. Konuşmalar kuvvetli alkışlarla karşılanacaktır. Salondakilerin ortak sorunları çoktur. Konuşmaya o an başlansa ve bütün gece sürse her şeyi söylemek mümkün olmayacaktır.

Romanın yazarı Yakov İliçev, Frunze ve Mustafa Kemal'in konuşmalarını ise şu şekilde tasvir etmiştir:

"Frunze, konuşmasında şimdiye kadar Ankara'da birçok kez söylediklerini tekrar etti, ancak tekrardan heyecanını yitirmemişti. Mustafa Kemal, hızlı bir hareketle başındaki kalpağı düzeltti, elini sırtının arkasına sakladı ve boğuk bir sesle neredeyse hırıldayarak konuşmasına başladı.

"Vanya,³ salonun ruh halini sezerek Mustafa'nın konuşmasında sıradışılık, belki de şimdiye kadar kimseye açamadığı sanki saklı bir şeyler olduğunu hissetti. Mustafa, kollarını boylu boyunca aşağıya indirdi, ardından

sırtının arkasına götürdü. Düşünceli konuşuyordu, es verdiği zaman üzerinde durduğu ayağını değiştiriyordu.

"Konuşmasının çevirisi başladı. Ve gerçekten de Mustafa'nın toplananlara hitabı olağandışıydı."

Ardından romanda Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmanın orijinalinden bölümler aktarılmıştır. Konuşmadan özellikle emperyalizm, şuralar/sovyet sistemi, ezen-ezilen ayrımının kalkacağı vurguları ön plana çıkarılmıştır. Mustafa Kemal'in konuşması, romanda Sovyet yetkilileri tarafından da onaylanmaktadır.

"SAVAŞ, ZİYAFETİN BAŞLAMASIYLA BİTMİYOR"

Konuşmanın şiddetli alkışlarla sonlanmasıyla orkestra marş çalmaya başlar, müzik kadehlerin sesine karışır. Masalara sıcak yemek servisi başlar. Yemekler bir restorandan çağrılan aşçı tarafından yapılmıştır. Masada sadece erkekler bulunmakta ve memba suyu dışında başka bir içecek ikram edilmemektedir. Alkollü içki ancak dini duyguları ağır basan kişilerin ayrılmasından sonra masalarda belirecektir. Türk misafirler, günlük

Yakov İliçev'in romanından Mustafa Kemal ve Frunze'yi birlikte gösteren bir çizim.

Yakov İliçev, *Turetskiy Karavan*, Leningrad, Izdatelstvo "Sovyetkiy Pisatel", 1980, s. 353.

Gennadiy Petruhin'in romanında Mustafa Kemal ve Frunze'nin karşılaşmalarını gösteren bir çizim.

Gennadiy Petruhin, *Gospodin Çrezviçaynıy Posol*, Frunze, İzdatelstvo "Kırgızstan", 1983, s. 167.

kiyafetleriyle ziyafete katılmışlardır. Fevzi Paşa'nın ceketinin kolları yıpranmış haldedir. Romanın yazarı, bu durumu "Savaş, ziyafetin başlamasıyla bitmiyor" şeklinde yorumlamıştır.

**MUSTAFA KEMAL:
"YABAN ATI DEĞİLİZ"**

Masada Frunze, Mustafa Kemal Paşa ve Abilov, yan yana oturmaktadır. Abilov, böyle hararetle bir sohbetten çeviri yapmaktan ter içinde kalmıştır. "İstanbul hükümeti, Ankara hükümetinin tarafına geçmeyecek mi?" sorusunu soran Frunze, ilk defa Mustafa Kemal'in sesini öfkeli işitir. Cevap net olur: "Hayır!" Mustafa Kemal, Frunze'nin elini tutar ve kısık sesle Vahdettin'in ihanetini ve İstanbul'un içinde bulunduğu acziyeti anlatır. O esnada yan odadan üflemleri orkestranın ve davulun gürültülü sesi gelmektedir. İnsanlar, ancak yanında oturan kişiyi duyabilmektedir. Mustafa Kemal, bir sigara yakar ve kahvesini yudumlarken Salih ve İzzet Paşalarla buluşmasını aktarır. Mustafa Kemal'e göre İstanbul hükümeti, milletin birliğini parçalamaya çalışmakta ve sadece İngilizlerin elinde basit bir oyuncak haline gelen padişahı desteklemektedir. Mustafa Kemal, İstanbul hükümetinin ihanetinin bedelini ödeyeceğini belirtirken emperyalist devletlerle yaptığı işbirliğine ve Sovyet Rusya'yla

Türkiye'nin arasına açma çabalarına da dikkat çeker. Romanda Mustafa Kemal'in ağzından şu sözler de sarf edilir: "Onların önerileri, ilimlikli ipe benziyor. Ama biz yaban atı değiliz... Biz de saf değiliz."

FRUNZE'NİN MUSTAFA KEMAL DEĞERLENDİRMESİ

Yazar, Mustafa Kemal'in konuşmasını dinleyen Frunze'nin düşüncelerini ise romanında şu şekilde anlatmıştır:

"Kemal'in anlattıklarının çevirisini dinlerken, bazen sert, sonra birden yumuşayan yüzüne ve acının nemiyle buğulanmış gözlerine bakarken Frunze, Mustafa'nın basit olmayan karakterinde derin lirik bir telin sesini duydu. Karmaşık bir karakter! Ve durumu inceden hissetmesi ve inanılmaz esnekliği ve çelikten inadı. İnsanları kendine çekmede ve tarafına kazanmadaki mükemmel başarısı ve şeffaflığı kullanmadaki yeteneği."

MUSTAFA KEMAL VE FRUNZE'NİN PONTUS TARTIŞMASI

Bu arada orkestra da susmak bilmez. Fevzi Paşa, şarabın kokusunu alıp getirilen kadehi belirgin bir jestle kendisinden uzaklaştırır. Fevzi Paşa, gece yarısı ziyafetten ayrılır. Mustafa Kemal, Frunze ve Abilov sohbet

devam ederler. Milli Mücadele'nin lideri, Frunze'ye "Eğer silah temin edersek, zafer kazanırız. Cephe gerisi kuvvetlenecektir... Pontus çeteleri sıfırı tüketecektir..." diyecektir. Romanın yazarının anlatımıyla Frunze, Anadolu'da gördüğü yerle bir olmuş köylerin görüntüsünü unutmamıştır. Ancak Ankara'ya gelince Genelkurmay'ın her iki tarafın şiddetini bastırmak için elinden geleni yaptığına ikna olmuştur. Mesele karmaşıktır. Frunze'nin aklına iç savaş döneminde kendi ülkesinde yaşanmış benzer olaylar gelir. Frunze'ye göre ayrılıkçı Pontus hareketi, milli kırım temeline tutunmaktadır. Frunze, Mustafa Kemal'e milli kırımın devrimin mutlaka üstesinden gelmesi gereken korkunç bir bela ve büyük bir mutsuzluk olduğunu söyler. Mustafa Kemal'in cevabı ise şöyle olacaktır:

"Ortak mutsuzluk. Birileri için olduğu gibi diğerleri için de. Biliyorum ki, başka halkı ezmek ezen için de mutsuzluk. Ben sağ olduğum sürece yeni Türkiye böyle bir yola girmeyecek! Milli kırım ateşleyen hilafet ordularını ve diğer çeteleri dağıttık. Yeni çatışmalara izin vermeyeceğiz. Hayır!"

Gecenin ilerleyen anlarında Rus ve Ukrayna halk şarkıları Anadolu türkülerine karışır. Türklere biri dans etmektedir, tef ve zurnanın altından küçük adımlarla dönerek geçer, az daha düşecektir. Askerler, adamı çarşafa sararak oradan uzaklaştırırlar ve faytonun birine bindirirler. Müzisyenlerden biri köşenin birinde uyuya kalmıştır.

REFET BEY'İN FRUNZE'YE TEPKİSİ

Romanın yazarı İliçev, yemeğe dair son olarak Mustafa Kemal Paşa, Frunze ve Refet Bey arasında geçen bir diyalog da kurgulamıştır. Gecenin sonunda Refet Bey, Frunze'nin yanına gelir ve şunları söyler:

"- Niçin benim emperyalist olduğumu söyledin. Benim itibarımı sarstın. Elçiler düelloya çağrılmaz. Ne yapmalı?"

"Kemal cevap verdi:

"- Hepsinden önce uyumalı.

Sonra görevinin gereğini düşünürsün.

"- Benim görevim yok! Sadece göstermelik, görev değil dedi Refet Fransızca ve yaverine gitmek üzere işaret verdi."

Romanın anlatımıyla artık horozlar ötmeye başlamış, yıldızlar yavaş yavaş yok olmaktadır. Mustafa Kemal salondan çıkar, gökyüzüne bakar ve çevresindeki Lazlarla oradan ayrılır.4

FEVZİ PAŞA'YLA "İÇKİ KRİZİ"

Frunze'nin Türkiye ziyaretini ele alan "Gospodin Çrezvıçaynyı Posol" isimli ikinci roman ise Gennadiy Petruhin tarafından yazılmıştır. Kırgızistan SSC'nin Frunze⁵ kentinde yayımlanan 412 sayfalık romanda yemekle ilgili kısım kurgulanırken esas olarak Kolyadko'nun yazımızda aktardığımız anılarından faydalandığı anlaşılmaktadır. Yemek

romanda öyküleştirilirken merkezde Fevzi Paşa'yla ilgili yaşanan "içki krizi" oturtulmuştur. Azerbaycanlı genç diplomatların Fevzi Paşa'nın yemeğin sonunda eve gitmesini sağlamak için kurdukları plan anlatılmıştır. Romanda Frunze'nin yemeğin "ikinci bölümü"ne kalması teklifine Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'nın yanlış anlayabileceği gerekçesiyle olumsuz yanıt vermiştir.⁶

KUTU DİPNOTLARI

- 1 Heyette yer alan görevlilerden biri.
- 2 Mustafa Kemal kastedilmektedir.
- 3 Ukrayna heyetinin yetkilisi.
- 4 Romanın ilgili yerleri için bkz. Yakov İliçev, *Turetskiy Karavan*, Leningrad, İzdatelstvo "Sovjetskiy Pisatel", 1980, s. 459-466.
- 5 Frunze'nin doğduğu şehir. Bugünkü Bişkek.
- 6 Gennadiy Petruhin, *Gospodin Çrezvıçaynyı Posol*, Frunze, İzdatelstvo "Kırgızistan", 1983, s. 376-377.

DİPNOTLAR

- * Başta defteri temin ettiğimiz Hüseyin Gürer Arşivi olmak üzere yazıya katkılarından dolayı Musa Sarıkaya, Dr. Önder Kocatürk ve Bahar Yetkin'e teşekkür ederiz.
- ** Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925), 1918-1919 yıllarında Rusya'daki iç savaşın Doğu ve Türkistan Cephelelerinde komutanlık yaptı. 1920'de Güney Cephesi'nde savaşçı. Kolçak ve Vrange'l'in Beyaz Ordularının dağıtıldığı operasyonlarda yer aldı. 1920'den 1924'e kadar Ukrayna ve Kırım ordularının komutanlığını, Ukrayna SSC Halk Komiserleri Kurulu (Bakanlar Kurulu) başkan yardımcılığını yaptı. 1924-1925'te SSCB Askeri Devrim Konseyi başkan yardımcılığı ve başkanlığı, Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiserliği, aynı zamanda İşçi-Köylü Kızıl Ordusu kurmay başkanlığı, Emek ve Savunma Konseyi üyeliği görevlerinde bulundu. Askeri reformların en önemli ismiydi. Bkz. *Turtsiya: Rojdenie Natsionalnogo Gosudarstva. 1918-1923 (Po Dokumentam RGASPI)*, Moskva, Gumanitariy, 2007, s. 324.
- 1 Bu ara başlık, Yavuz Aslan ve Mehmet Perinçek'in ilgili eserlerinden özetlenmiştir. Frunze'nin Türkiye ziyaretinin, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmelerin ve imzalanan anlaşmanın ayrıntıları için bkz. Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetler'e Görüşmeleri: Sovyet Arşiv Belgeleriyle*, 3. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, Kasım 2011, s. 114-129, 307-332; Yavuz Aslan, *Mustafa Kemal-M. Frunze Görüşmeleri: Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mart 2002.
- 2 Frunze'nin ziyaretinin bu niteliği dönemin İngiliz raporlarında da tespit edilmiştir: "Ukrayna temsilcisinin kendi ülkesinden çok Rusya'nın namına hareket ettiği ve görevinin esas amacının Rus-Türk ilişkilerini yeniden pekiştirmek olduğu konusunda aslında çok az şüphe vardı." Bkz. *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1922)*, Der. Ali Satan, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, Temmuz 2011, s. 110, 229.
- 3 Heyetin oluşumuyla ilgili bazı askeri arşiv belgeleri için bkz. *Rusya Askeri Devlet Arşivi (RGVA) fond 25899* liste 1 dosya 15 yaprak 1,2, 13-15; fond 25899 liste 1 dosya 16 yaprak 7.
- 4 Şimdiye kadar yemeğin tarihi, "Atatürk'ün Bütün Eserleri"nde 3 Ocak olarak yanlış gösterilmiştir. Yemeğin haberi, *Hâkimiyeti Milliye*'nin 4 Ocak 1922 tarihli sayısında çıkmış ve yemeğin zamanı ifade edilirken "evvelki akşam" ibaresi kullanılmıştır. Bu ifade "dün" gibi algılanmış, Mustafa Kemal'in yemekte yaptığı konuşma, tarihe 3 Ocak 1922 olarak geçmiştir. Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. 2, 2. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 27; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c. 12, 2. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, Ekim 2005, s. 198. Oysa gerek elimizdeki defter gerekse de diğer kaynaklar yemeğin Antlaşma'nın imzalandığı gün düzenlendiğini söylemektedir. Ayrıca 3 Ocak akşamı yenen bir yemeğin o dönemin şartlarında hemen ertesi günü gazetede ayrıntılı haber olması mümkün değildir.

- 5 Yemeğin gerçekleştiği Ukrayna elçiliğinin binası Frunze'nin Türkiye günlüklerinde şu şekilde anılmaktadır: "Bu, uzun, iki katlı, oldukça eskimiş bir bina. Kentin tam kıyısına kurulmuş. Üç yanı Türk mezarlığı ile çevrili. Binanın içerisine giriyorum: Büyük ve soğuk bir yer. Mobilya diye bir şey yok. Ahır gibi bir barınak. Yalnız bir odaya demir soba konmuş, yere halılar serilmiş ve bir çift sandalyeyle kırık ayaklı bir masa yerleştirilmişti. Odaya benimle birlikte bana refakat eden Vali ile Narkomindel'den (Dışişleri Halk Komiserliği (Bakanlığı)) bir memur da girmişti. Daha iyi döşenmiş bir yer sağlayamadıkları için özür dilemeye başladılar. Kentte zaten genellikle pek iyi bir yer bulunamıyormuş." Bkz. M. V. Frunze, *Türkiye Anıları (Kasım 1921-Ocak 1922)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1978, s. 75-76. Frunze'nin Türkiye günlüklerinin el yazısı orijinaleri için bkz. *RGVA fond 32392* liste 1 dosya 151.
- 6 V. D. Mihaylov, Temmuz 1920 – Şubat 1921 tarihleri arasında Kafkas Cephesi Devrimci Askeri Konseyi üyeliğinde bulunmuştur. Kuzey ve Güney Kafkasya'da Sovyet iktidarının kurulması sürecinde görev yapmıştır. 1921 Kasım'ından 1922'nin Ocak'ına kadar Ankara'da Sovyet Rusya'nın maslahatgüzarı olarak çalışmıştır. Bkz. *Turtsiya: Rojdenie Natsionalnogo Gosudarstva. 1918-1923 (Po Dokumentam RGASPI)*, s. 319.
- 7 Bkz. *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 1; *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1. Yemekle ilgili genel bilgiler İstanbul basınında da yer almıştır. Bkz. "General (Frunze) Tarafından Keşide Edilen Ziyafet", *Tevhid-i Eşkâr*, 4 Ocak 1922, s. 1.
- 8 Bkz. *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 1; *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1.
- 9 *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 2.
- 10 3 Ocak 1922 tarihli şifreli telgrafın makine kopyası için bkz. *Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi (RGASPI)*, fond 5 liste 1 dosya 2204 yaprak 2.
- 11 Luka Semenyoviç Kolyadko 1887'de doğdu. Çarlık ordusunda görev yaptı. Ekim Devrimi sonrası Rus İç Savaşı'na ve II. Dünya Savaşı'na katıldı. SSCB Savunma Bakanlığı'nda çalıştı. Tümgenerallikten emekli oldu. Bkz. M. V. Frunze, *Vospominaniya Druzyey i Soratnikov*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo Ministerstva Oborony SSSR, 1965, s. 318.
- 12 Ankara'da 1 Temmuz 1920 tarihinde Abidin Paşa Köşkü'nde eğitim ve öğretime başlamış olan Harp Okulu'nu (Sınıf-ı Muhtelif Zabit Namzetleri Talimhâhi) kastettiği anlaşılmaktadır. Bkz. <http://www.kho.edu.tr/hakkinda/tarihce.html>. [16.10.2014]
- 13 O dönemde alkolü içeceklerin üretim ve tüketimini yasaklayan, 14 Eylül 1920 tarihli Men'i Müskirat Kanunu da yürürlükteydi. Bkz. *Kanunlar Dergisi*, c. 1, s. 23.
- 14 L. S. Kolyadko, "Missiya v Turtsiyu", M. V. Frunze, *Vospominaniya Druzyey i Soratnikov*, s. 206-207; L. S. Kolyadko, "Missiya v Turtsiyu", *O Mihaile Frunze: Vospominaniya. Çerçki*,

- Stati Sovremennikov*, Moskva, İzdatelstvo Politeçeskoy Literaturı, 1985, s. 249-250.
- 15 *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 2
- 16 *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 1.
- 17 *Anadolu'da Yeni Gün*, 5 Ocak 1922, s. 1.
- 18 Yunus Nadi, "Yeni Bir Muahede", *Anadolu'da Yeni Gün*, 6 Ocak 1922, s. 1.
- 19 İki ülke arasındaki dostluk ve kardeşlik bağı kastedilmektedir.
- 20 M. V. Frunze, "Doklad o Poyezdke v Angoru na Obyedinennom Zasedanii Sovnarkoma i TsSKa Ukraini", *Sobranii Soçineniy*, c. 1, Moskva, Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1926, s. 361; "O Missii M. V. Frunze v Turtsiyu v 1921-1922 g.", *İstoriçeskiy Arhiv*, No. 6, 1960, s. 35.
- 21 Telgrafın tam metni için bkz. "Missiya M. V. Frunze v Turtsiyu", *Mejdunarodnaya Jizn*, No. 7, 1960, s. 158.
- 22 Aralov'un Ankara'dan Sovyet Dışişleri Halk Komiseri G. V. Çiçerin'e yolladığı 2 Mart 1922 tarihli raporun tamamı için bkz. *RGASPI fond 544* liste 3 dosya 117 yaprak 22-30.
- 23 Aralov'un Çiçerin'e Mart 1922 tarihli raporunun ilgili bölümü için bkz. *RGASPI fond 544* liste 3 dosya 117 yaprak 37.
- 24 *Anadolu'da Yeni Gün*, 10 Nisan 1922'den aktaran: Sabahattin Özel, İşil Çakan Hacıbrahimoglu, *Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2010, s.190-191.
- 25 Frunze, Anders, Mihaylov, Karatigin ve Yusuf İbrahim Rusça; Jdan-Puşkin Fransızca; Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet Farsça; geri kalanlar ise Osmanlı Türkçesiyle yazılmışlardır.
- 26 Atatürk'ün Başkumandan olduğu zamanki imzasıdır.
- 27 5 Ocak 1922 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Frunze'nin bu notu şu şekilde yayımlanmıştır: "Bütün kalbimle istiyorum ki muhterem 'Yeni Gün' gazetesi şark milletleri arasındaki rabıtının takviyesine yardım etsin." Ankara, 2 Ocak 1922.
- 28 Gazetelerde yemeğe katılanlar arasında ismi geçmeyen Mehmet Emin Bey'in kimliği kesin olarak tespit edilememiştir.
- 29 Metinde yazının üzeri karalanmıştır.
- 30 Metin Rusça kaleme alınmakla birlikte imzanın sadece "Mikhailoff" kısmı Latin harfleriyle yazılmıştır. "V" harfi Kiril harfidir.
- 31 1922 yılına çok yeni girildiğinden el alışkanlığıyla "1921" yazdığı anlaşılmaktadır.
- 32 Gece saat on ikiden sonra kaleme alındığından ya da sehven "3 Ocak" yazıldığı düşünülmektedir.
- 33 Metin Rusça kaleme alınmakla birlikte imza Latin harfleriyle atılmıştır.
- 34 Gece saat on ikiden sonra kaleme alındığından ya da sehven "3 Ocak" yazıldığı düşünülmektedir.
- 35 Metin Rusça kaleme alınmakla birlikte "Yousph" imzası Latin, "Yusuf İbrahim" yazısı Arap harfleriyle atılmıştır. Şahsın kimliği kesin olarak tespit edilememiş olup, Rus veya Azerbaycan elçiliğinden bir görevli olduğu tahmin edilmektedir.
- 36 Okunamamıştır.